

Szép tavaszi nap

Regényrészlet

Ciril Kosmač

Ó, az a boldogtalan fiú! Három évig járt a polgáriba, azután otthon kellett maradnia, mert a nincstelenség visszavonhatatlanul elzárta előle a Goricába vezető utat. Súlyos csapás volt ez, elvette a kedvét, nem bízott már a jövőben, amint az életfogytiglani fogházra ítélt rab sem vár semmit az előtte álló esztendőktől. És úgy is élt, mint egy fogoly. Hallgatva, engedelmesen, minden érdeklődés nélkül. Dolgozott a ház körül, de nem mozdult el a ház mellől. És hogy örült, hogy otthon lehetett, hogy egyedül volt, félóránnyira a falutól, az Idrijca bal partján, ahová nem vezetett út, csak a folyó mellett kanyargott egy ragyaverte csapás, amelyen néha napokig sem járt senki. Ellenségesnek érezte a falut, meg volt róla győződve, hogy mindenki csak vele, az ő sorsával foglalkozik, rajta köszörüli a nyelvét. Látta, nem egyszer, hogy a falubeliek kinevetik, őt is, de még jobban az édesapját, mert zsellér létére fölfelé kapaszkodik, és iskolába küldi a gyerekeit. És most? Nem való parasztnak, nem való úrnak, boldogtalan lesz egész életében.

Az elevenébe vágott ez a nevetés. De valahogy jól is esett neki, mert értékesebbé, rangosabbá tette szenvedését, pedig nem volt más ez az érzés, mint a többi szegény fiatalember betegesen bosszúvágyó vergődése. Másként állt a helyzet, ha apját nevelték ki. Ez is fájt neki, ez a fájdalom azonban egészséges volt. Azokat az éveket taposta, amelyek telis-tele vannak boldogtalansággal, világfájdalommal, aminek súlyos terhét hideg, zúgó folyón át is cipelni kell. Határ volt ez a folyó a gyermekkor meg a legénykor között. Ha megkérdezték volna, miért érzí magát bűnösnek, önmagát marcangolva csak azt felelhette volna:

azért, mert él, mert a világon van. Milyen jó is lenne, ha sohasem jött volna a világra...

Így folyt ez az élettelen élet szörnyű lassúsággal, egészen addig az októberi napig, amikor először hallotta saját fülével, hogy kinevetik. Apjával együtt fát fűrészelt a ház előtt. Hallgatva és elgondolkozva húzták a nagy keresztfűrész, amely harsogva harapta magát a kemény bükkfába.

Észre sem vette, amikor Modrijan előballagott az istálló mögül. Csak akkor látták meg, amikor már keresztül fűrészelték a tuskót. A tömzsi férfi alig három lépésnyire állt tőlük, a baktól. Kerek fejét bal vállára hajtotta, rókapillantással nézett rájuk félig lehunyt pillái alól, ritkás, szürke bajusza alatt mesterkéltszerű kepecmosoly talmi fénye csillogott. Bajusza vastagon indult el széles orra alól, és jótékonyan leplezte a duzzadt száj szögletébe vésődött gonosz fintort.

— Ni, csak ni, a fűzfánfűtyülőjét! Hogy áll a kezében, a kezecskéjében a fűrész! — kiáltotta édeskés hangon, és dohányos dobozával a fiú felé intett. — Munkás ez, munkásocska a javából!

A fiú éppen édeskés modora miatt nem állhatta Modrijant. S most gúnyt is, csúfolódást is érzett szavai mögött, hallgatva bement hát a házba. Éppen csak átlépte a küszöböt, s megállt a folyosó ajtaja mögött. Onnan, a kormos ablakon keresztül nézte, figyelte, öltögeti-e még rá nyelvét a gazdag falusi kepec. Az ablaknak támaszkodva, a homályos üvegen át nézett az udvarra.

Ebben a pillanatban került elő az istálló mögül Kadétka, a fogadott gyerek. Megállt a tuskó mellett, egy fejmozdulattal előre, a mellére lendítette vastag hajfonatát, hátrakulcsolta kezét, s előbb az apjára, majd Modrijanra nézett. Modrijan egy csipet dohányt vett ki dóznijából, s Kadétka már ugrott is, mert jól tudta, hogy a vén csalavári a szemébe fújja a tubákot. Most a hátára lódította copfját, és besurrant a házba. A fiú hallotta mezítelen lábának halk nesztét. Előbb a konyhába ment, azután újra kitipegett a folyosóra, és be akart nyitni a szobába. Az ajtó zárva volt, s a kislány belebotlott a sarokba állított lapátokba és kapákba. A fiú megpenderült, s amikor közvetlenül maga előtt megpillantotta Kadétkát, suttozva rászólt:

— Ne lármázz!

— Miért bújtál el? — kíváncsiskodott Kadétka.

— Nem bújtam el! — háritotta el a kérdést morcosan a fiú. Szégyellte, hogy tetten érték, amint hallgatózik.

— Hát akkor miért ácsorogsz az ajtó mögött? — nevette el magát Kadétka, és rávetette nagy kék szeme sugarát.

— Csak! — vonta meg vállát a fiú durcásan, és elfordult.

A kislány odahajolt hozzá, az ablaküvegen keresztül az udvarra mutatott, és suttozva kérdezte.

— Mit akar?

— Kicsoda?

— Mérges?

— Ki?

— Modrijan.

— Modrijan? Tud is az haragudni!

— Akkor sem szeretem! — vágta rá Kadétka. — Csúf. Leskelődik. Undok. És azt is mondják, veri a feleségét. Te nem hallottad? Azért, mert iszik. Én is innék, ha ilyen csúnya férjem volna. Tudod, éjszaka letuszkolja a pincébe. De nem, nem tuszkolja. Legurítja a lépcsőn. Aztán csövön kell szívnia a bort, és inni, inni, amíg azt nem mondja, hogy elég. Akkor aztán Modrijan a gumicsővel elveri. Jera mesélte a mi Ivánkánknak. Brrr! Te nem hiszed?

— De hiszem — dörmögte a fiú. — Most azonban hallgass már.

— Csak még egy kicsit... Még valamit el akarok mesélni. A múlt héten is elnászpálgolta. Vasárnap nem is volt a misén, és azt meg éppen a saját fülemmel hallottam, amikor Modrijan a plébános előtt mentegőzött: „Igen, igen, anyuka fekszik. A májacskája, a lépecskéje... Hja, így van ez, főtisztelendő uram...”

— Maradj már csöndben! — suttogta sziszegve a fiú, és arrébb húzódott. Szűk volt a hely, és a bőrével érezte a kislány meleg testét, hajfürtjei az arcát csiklandozták. Nyugtalanította, izgatta ez az érintés. S különben is rosszkedvű volt. Nemcsak azért, mert Kadétka hallgatózón érte. Azért is, mert félt, hogy Modrijan képes lesz valami csúnyát mondani a kislányról, pedig hát még csak kilenc éves gyerek volt. Legszívesebben elinált volna, de maradt, és mereven bámult a mocskos ablaküvegen át.

Apja időközben letette a fűrészelt és tenyerével meg-megdörzsölte sasorrának nyergét. Mindig így csinált, ha zavarban volt, ha gondolkodnia kellett. De nem szólalt meg. Leült a tuskóra, és Modrijannak is helyet mutatott.

Modrijan fölszippantotta a csipetnyi dohányt, szortyogott az orrával, majd beszélni kezdett:

— Leülnék én, Andrej, Andrejkám, le én, szívesen, el is beszélgetnék veled — szolt Modrijan a fiú apjához. — De hát nem lehet, komám, kiskomám, nem lehet! Éppen most jutott eszembe, hogy estére le kell vinnem Ludvikot az állomásra. Padovába utazik. Az univerzitásra. Mondom, az univerzitásra — ismételte erős hangsúllyal, és nagy, vörös zsebkendőjével megtörölgette csüngő bajuszát.

— Hm, az univerzitásra! — visszhangozta apám. — Alighanem azt akartad mondani, hogy az egyetemre — tette hozzá, mert gyűlölt minden szót, aminek olasz szaga volt.

— Hát legyen egyetem — küszködött Modrijan a számára új szóval. — Jurátus lesz belőle.

— Jogász! Jogot tanul! — igazította helyre apám.

— Hát, ha olyan nagyon akarod, jogász — hagyta helyben Modrijan. — És ha minden jól megy, ügyvéd lesz, doktor, doktora. Akár Tolminban is nyithat irodát, irodácskát.

Apám csak megdörzsölte tenyerével az orrát, és azt sem mondta, hogy befellegzett.

Modrijan meg egy új csipet tubákot szippantott föl, nagyot tüszszentett, kétfelé fente a bajuszát, majd fejével a ház felé intve, tettetett ártatlansággal kérdezte:

— Hát a te fiad? Itthon marad? Pedig hát kár volna érte, bizony kár. Okos, eszes gyerek, gyerekecske! Véték volna, ha ittmaradna ebben a vadonban, itt az árnyékban... — Cöcögött hozzá, részvevően ingatta a fejét, és a csupasz, már árnyékban lévő hegyoldalra mutatott.

Édesapám lassan föltápáskodott, csípőre tette mindkét kezét; ki egyenesítette derekát és Modrijan mozdulatát követve, körülpillantott a cserjefoltos sziklákon.

— Hát... bokor az van elég — bólogatott komolyan. — De hát azt még sose hallottam, nem is olvastam, hogy a bokrokon múlna, mi van az ember fejében. Meg az árnyékon. Azt meg éppenséggel nem láttam, hogy a ti fejetekben, pedig nálatok sokat süt a nap, több ész volna, mint a miénkben.

Apám szavai nyilvánvalóan arra céloztak, hogy Modrijának Ludvikjának tizenegy év kellett ahhoz, hogy a gimnázium első osztályából fölkapaszkodjon a nyolcadikba, s csak a harmadik nekirugaszkodás után csúszott át az érettségén.

Modrijan előbb egy mélyet lélegzett, leszegte a fejét, mintha néhezen menne le a falat a torkán, aztán néhányszor végigsimított a bajszán, és mesterkéltséggel kupecmosolya máris eláradt az arcán. Erőltetett, elkoptatott volt a mosolygása, Modrijan azonban hosszú és diadalmas utat köszönhet neki. Ez a vigyor csinált belőle, a hajdani házalóból kereskedőt, kocsmáros, földbirtokost, ez avatta három ház tulajdonosává, ettől kerekedett akkorára az arca.

Senki sem tűrte, utálták a lelkét is, amely semmit sem változott, mindvégig a házaló lelke maradt. Gyáva volt, s ha merészelt is szúrni, óvatos volt, és csak olyan földhözragadt szegények ellen fordította fulánkját, akiktől semmit sem várhatott, akik egy morzsával sem növelhették vagyonát. Ha viszont ő kapott szúrást — mosolygott. Vastag volt a bőre, olyan mély szúrás nem érthette, hogy megfeledezett volna jelszaváról: „Centesimo nélkül nincs lira, lira nélkül nincs ezres! Kis boltból lesz a nagy üzlet! A kereskedelemben mindent szabad, csak megsértődni nem!” Apám nem éppen kíméletes szavai sem hatottak rá túlságosan, most is mosolygott, teli szájjal vigyorgott:

— Hehehe! Hát ezt jól megmondtad. Jól ám! Nyelved, az van, komám, jókora nyelvecskéd van! De mit csináljunk? Nem egyformák a gyerekek, hát nem egyformák. No, de már megyek. Adio! — szólt, intett mindkét kezével és lódult.

— Várj, ne menj még! — tartóztatta apám. — Kérdeznék valamit tőled.

Modrijan csak a fejét fordította feléje és állát kérdőleg magasra emelte.

— Megmondanád, miért jöttél? — kérdezte apám, lassan ejtve ki a szavakat.

Modrijannak szemmel láthatólag nem volt ínyére a kérdés. Csapdát sejtett a szavak mögött, elővette hát zsebkezdőjét, a száját törölgette, majd rövid gondolkodás után, fejét ingatva felelt:

— Hát... tudom is én... Csak úgy elindultam. Vitt a lábam. Erre, a víz mentében — himbálta magát ide-oda, és rövid karját a folyó felé lendítette. Feje is követte keze mozdulatát, és egy pillantást vetett az Idrijca túlsó partjára, ott, ahol a kaszálója zöldellt. Ettől a látványtól bátorságra kapott, és szabadabban folytatta: — Erre jöttem a folyóparton, hát mondom, beszólok egy-két szóra, adjistenre, hadd látom, milyen lesz nálad a széna. Nekem vagy két kocsira, szekérekére való termett, de ahogy látom, legeltetni már nemigen lehet.

— Hm, hm — bólogatott édesapám ünnepélyesen. — De hát nem mondanád meg, mióta van olyan jó szemed, hogy az Idrijca innenső partjáról nézegeted, hogy nő a fű a kaszálódon?

Modrijan nagyot hunyorított, de halogatás nélkül válaszolt, nyugodt, közömbös hangon:

— Ó, már régóta, Andrej, Andrejkám, régóta! Jó szemem van! Biztosan a tubáktól. Azt mondják, hogy a tubákolás javítja a látást.

Apám egy pillantást vetett az égre, mintha azt mondaná, hogy hiába itt minden, az ilyenfajta embernek nem lehet elevenjére tapintani. Aztán megszólalt:

— Hát tudod, az én szemem is jó, pedig nem is tubákolok... Így hát jól látom, Martinkám, igen jól látom, mi szél fújt téged erre! Elindultál hazulról, lekanyarodtál a folyó, folyócska partocskájára, és egy fél óra, órácska alatt elbattyogtál ideig. Az árnyékba... Éspedig azért, semmi másért, hogy csípjél egyet rajtam, a gyerek miatt, amiért nem küldhetem iskolába.

— Andrej, Andrejkám! — korholta Modrijan szinte sikoltva. És hogy bebizonyítsa, mennyire megsértették apám szavai, toporzékolni

kezdett. — Ez már mégiscsak sok, Andrejkám, nagyon is sok! Ennek már a fele sem tréfa. Mármost hogy én?... Neeem, nem! Jézus legyen a tanúm, a Jézuska. Még hogy én csipjek rajtad? Rajtad, egykomámon? Ejnye, ejnye! — ismételtette fejcsóválva, majd homlokára csapott, mintha abban a pillanatban jutott volna eszébe a mentő gondolat, és már kerepelt is tovább, korholta apámat: — Látod, komám, kiskomám, milyen ember vagy te? Mindenféle csúfságot rámfogsz, pedig hát fiam, Ludvik küldött. Persze, hogy Ludvik. Azt mondta: „Ugyan menj már el, édesapám, a kománkhoz, s kérd meg, ne haragudjon rám, amiért nem mentem át hozzájuk elbúcsúzni”. Igazán ne haragudj rá, hiszen...

— Á! — szakította félbe apám. — Hát ezért jöttél?

— Hát persze, hogy ezért, csak nem voltam benne biztos, hogy ideérek — hazudott tovább Modrijan, és sietve tette hozzá: — De megígérte ám az én Ludvikom, hogy ír majd neked Padovából, ír bizony. Hát írd is! — mondtam neki, hiszen apád után a bérmaapád az első! Meg aztán magad választottad, magad kérted, s nem is ellenkezett, pedig hát akkor még nem is volt házunk, házacskánk se. Elvállalta a bérmaapaságot, és órát vett neked, órácskát! Így volt, Andrejkám, akár hiszed, akár nem, bizony így volt.

— Elhiszem, elhiszem. Neked ne hinnék? — szakította félbe apám erősen hangsúlyozva a szavakat, nagy lendülettel. Egy darab fát tett a tuskóra, és kezébe fogta a fejszét.

— Jézusom, Jézuskám! — Modrijan szinte ugrott egyet, és kirántotta vastag óráját a mellényzsebből. — De a fűzfánfüttyülőjét, elfecsegtük az időt, mint két öregasszony, mint két banyácska. Adió! Adió! — tártá szét a karját, és sietve indult meg az ösvény felé.

— Adiócska! — kiáltott utána édesapám maró gúnnyal. Magasra emelte fejszéjét, és egyetlen csapással kettéhasította a tuskót. Még egyet, majd még egyet kettéhasított, mintha minden visszafojtott haragját a fejszecsapásokba akarta volna beleadni, majd mélyen belevágta fejszéjét a tuskóba, és bement a szobába, édesanyámhoz.

— Mi lesz most? — lehelte Kadétka a fiú fülébe, és kérdőleg meresztette rá nagy, kék szemét.

— Mi lenne? Semmi! — rázta fejét a fiú, és megvonta a vállát, noha a kislány szavaiból megérezte, hogy édesanyja szobájában ebben a pillanatban dől el a sorsa.

— De buta vagy! — biggyesztette el a száját Kadétka, és kisímította homlokából világos, áttetsző, göndör fűrtjeit.

— Hagyj már békén! — morogta a fiú, és kisietett a házból. Az istálló mögött emelkedő halmon zöldellő bokrok közé bújt. Nehéz óráiban ez a hely volt a menedéke.

Édesapja még azon az estén anyja ágyához hívta, és — szokása ellenére — minden bevezető nélkül, egyenesen megkérdezte, gondolkozott-e a jövőjén? És amikor a fiú csak szipákolt és lecsüggesztett fejjel húzódott az ágy végéhez, szokatlanul élénken és erélyesen beszélt arról, hogy tanulnia kell, méghozzá odahaza, és majd Tolminban vizsgázik.

Szavai nem túlságosan lepték meg a fiút, néhányszor már hallott harangozni erről a tervről, örülni azonban egy csöppet sem örült, bele nyugodott már sorsába, és szinte jól esett neki az a tudat, hogy ő a hibás mindenért. Fejének egy mozdulatával föllődította a homlokába hulló hajfűrtöt, rátámaszkodott az ágy végére, és idegesen húzogatta az orrát.

— Gondold csak meg! — biztatta apja. — Jól gondold meg! Ebben az állapotban nem való vagy se parasztnak, se úrnak.

A fiú megint csak vállat vont, mintha azt akarta volna mondani, hogy hát mit csináljon, neki már ez a végzete.

Most már közbeszólt édesanyja is.

— Ugyan, fiam, tanulj hát!... Tedd meg nekem! Az én kedvéért... — mondotta különös csengésű, lágy, mégis átható hangján, amely mindig visszhangot vert a fiú lelke mélyén. Az utolsó szavak meg éppen meghatották, mert azt érezte ki belőlük, hogy anyja napjai meg vannak számlálva.

Összeszorította a fogát, nehogy sírva fakadjon, és csak bölintani tudott.

— No látod! — sóhajtott az apja, és elégedett, mégis valahogy szomorú pillantást vetett az anyára. Az állá is reszketett egy kicsit, hamar megdörzsölte hát tenyerével az orrát, és fölállt.

A fiú szó nélkül megfordult, és kiment a szobából. Az apja utána. A gyerek megérezte, hogy apja még akar valamit mondani, kisurrant hát a szobából, s keresztülsietett a folyosón.

Az udvaron Kadétka játszadozott a három kisebb gyerekekkel. Amint megpillantotta a fiút, fölegyenesedett, hátrakulcsolta kezét, és kérdően nézett rá. A fiú szó nélkül a dombon álló bokrok felé vette útját. Apja szótlanul ment utána.

Amikor a dombtetőre értek, megálltak. Az apa fia vállára tette kezét, és maga felé fordította az arcát. A fiú fölemelt fejjel nézett apja szemébe.

— Anya meghal... — lehelte.

— Meg... bölintott rá az apja.

Szinte földre roskadt ennek az egyetlen rövid szócskának a súlya alatt. Feje zúgni kezdett, térde reszketett. Régóta tudta, hogy így lesz, hogy ez az igazság, szíve azonban nem akarta tudomásul venni.

Édesanyja tüdőbajos volt. Kilenc éve betegeskedett már, s ebben az esztendőben tulajdonképpen már haldoklott. Szemmelláthatólag fogyott, két hónap óta egyszer sem kelt föl az ágyból. Orvost nem hívtak hozzá. Az utolsó reménységár is kialudt.

Meg fog halni. Meg... De ezt a kemény igazságot még egyikük sem mondta ki hangosan. Valahogy embertelennek érezték.

Közben egy kissé kitisztult a fiú feje, és minden megrendülése ellenére is az járt az eszében, hogy édesapja nem véletlenül, nem cél nélkül mondta ki a kegyetlen, fájó szót.

Az apa lassú mozdulattal simított végig homlokán és orra nyergén, s ugyanúgy, mint az előbb, halkan megszólalt:

— Meghal... Ne gondold, hogy könnyen jön ki a számon ez a szó. De meg kellett mondanom. Te... élni fogsz. A testvéreid is. Én is. És ha gondoskodni akarok betévő falatotokról, anyád halála ellenére is szántanom, vetnem, aratnom — dolgoznom kell.

A fiú számított arra, hogy apjának még van mondanivalója, várta is, hogy beszéljen vele, most azonban szinte nem is hallotta, nem is értette, mit mond. Csak nézte, nézte a bokrokat, az apró, kemény sötétzöld, csaknem fekete leveleket. Az járt a fejében, hogy a halál már a közelben ólálkodik, azért öltözött a természet is gyászba.

Az apa újra megdörzsölte az orrát.

— Dolgoznom kell! — mondta, és rábólintott a szóra. — Az élet könyörtelenül folyik tovább. Akár az Idrijca — mondotta a folyóra mutatva. — Akkor is így folyik majd, ha anyád már nem lesz köztünk. Így... Ne hidd, hogy megfordul a vize, és visszafelé, Idrija irányában folyik...

A fiú fölnézett, és a folyó felé fordult, amely érzéketlenül zúgott a gömbölyű, síkos kövek között. Reménykedve és ellenségesen bámult a vízre.

— Nem lehet segíteni rajta... — szólalt meg újra az apa, és tehetetlenül tárta szét a karját.

A fiú szipákoltt egyet, és csaknem szemrehányólag mondta:

— Miért nem megy anya orvoshoz? Tudom, hogy nincs pénzünk, de hát nem kérhetnének kölcsön?...

— Igazad van, nincs pénzem. Annál több az adósságunk — válaszolt az apa. — De nemcsak erről van szó. Van itt még valami.

— Micsoda? — nézett ijedten apjára a fiú.

Az apa nem felelt mindjárt. Látszott rajta, hogy gondolkodik. Végül elszánta magát.

— Tizenhetedik évedet taposod — kezdte lassan. — Elég idős vagy ahhoz, hogy megértsd. Anyád miattad nem megy orvoshoz.

— Miattam? — zokogta a fiú.

— Miattatok — csillapította az apa. — Még a tavasszal elhatározta, hogy többé nem megy orvoshoz. Három hónapja már. Amikor rá akartam beszélni, hogy mégis menjen, csak ennyit mondott: „Havonta egyszer mentem Goricába. Minden utam legalább ötven lirába került. Évente hatszáz lirába. Három új borjú ára ez”.

— Három borjú? Mi köze ehhez a három borjúnak? — riadt meg a fiú

— Én is mondtam neki, és tovább erőltettem. Akkor is orvoshoz kell menned, ha a föld alól kaparom elő a pénzt! — biztattam. Anyád meg csak szomorúan mosolygott, és azt felelte: „A föld alól? Hát... ha csak onnan nem. Az erdőt már kivágtuk, a fenyőket is kidöntöttük, a főlgyfákat, a diófákat is... Most már tényleg csak a föld marad. A földet azonban nem adod el! Magad is tudod, hogy nincs számomra mentség. A világ minden orvosa sem hosszabbíthatja meg az életemet egy nappal sem. Meg fogok halni. És ha már a gvereknek anya nélkül maradnak, miért maradnának fedél nélkül? Miért kellene elveszíteniök otthonukat is? Így sem tudom, hogy teremted elő számukra a betévé falatot...”

A fiú kezébe temette arcát, úgy csóválta a fejét.

— Lehet, hogy nem jól tettem, hogy mindezt elmondtam neked — folytatta az apa —, de... előbb-utóbb szembe kell nézned az élettel. És ez nem könnyű! Kemény dolog az élet. Nem árt, ha fölkészülsz rá — mondotta bátorító hangon, és ismét fia vállára tette a kezét. — Tanulj, már csak azért is. Vágj bele!

A fiú rábólintott.

— Tudom, nem sokat törödsz még magaddal, különösen most — tette még hozzá az apa. —, de ha nem vagy képes magadért tanulni, tedd meg anvéért! Meg is íérted neki...

— Tanulni fogok — bólintott újra a fiú.

— Nohát akkor! — sóhajtott föl az apa, és most már élénkebben folytatta: — Holnap reggel nekivágunk az útnak, elmevünk Tolminba, a gimnáziumba, hogy megbeszéljük a dolgot. Azt hallottam, hogy az a Furlan igazgató nem rossz ember...

Bodrits István fordítása